

HOREZM TÜRKÇESİ İLE HAZRET-İ MUHAMMED MENKİBELERİ**

Ayşe Gül SERTKAYA*

ÖZET

Moskova Devlet Arşivi, El Yazmaları, 1468, Fonds No 181’de kayıtlı olan mecmuada Hazret-i Muhammed ili ilgili menkıbeler bulunmaktadır. Bu mecmua Orta Türkçe veya Horezm-Altınordu devresine ait dil özellikleri gösterir.

1.	ET: -b-	Mec.: -w- ف ; ف	YT: -v-
2.	ET: -d-	Mec.: -z- ذ	YT: -y-
3.	ET: -d-	Mec.: -z- ذ	YT: -y-
4.	ET: -d-	Mec.: -z- ز	YT: -y-

Anahtar Kelimeler: Horezm, Harzem, Hvârizm, Goldenhorde

** Bu araştırmanın İngilizcesi 25-30 Temmuz 2010 tarihleri arasında Rusya’nın Sankt-Peterburg şehrinde toplanan 53. *Permanent International Altaistic Conference*’de “In the Stories of Prophet Muhammad with Turkish Dialect of Khorezm” başlığı ile bildiri olarak sunulmuştur.

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Dili Anabilim Dalı öğretim üyesi.

ABSTRACT

This Manuscript is located at the Moscow Government Archive, Old Manuscripts, 1468, Fonds No 181. At this Manuscript there are stories about Prophet Muhammed. The language of the stories is Middle Turkish or Hvârizm-Goldenhorde Turkish.

Examples:

1. *Old Turk. ebirdimiz = in the MS: öwürdük = New Turk. evürdük*
2. *OT: yabız = in the MS: yawuz = NT: yavuz*
3. *OT: kidin = in the MS: kezin = NT: kiyin*
4. *OT: adak = in the MS: azak = NT: ayak*
5. *OT: edgü = in the MS: ezgü = NT: eyü ~ iyi*
6. *OT: kudruk = in the MS: kuzruk = NT: kuyruk*
7. *The Participle in -gl/-gli is using instead of -gan / -gen: okuglı; eştigli.*
8. *The Perfect 1st person pluralsuffix -tımız/-dımız using instead of -tık/-dik: yarat-tımız; tasnif kül-dımız.*

Key Words: Horezm, Harzem, Hvârizm, Goldenhorde

Horezm, Sir Derya (Seyhun) ile Amu Derya (Ceyhun) nehirlerinin Aral Gölü'ne döküldükleri Maverâü'n-nehr ile civarlarına verilen bölgenin adıdır. Bölgenin toprakları bugün Özbekistan, Karakalpakistan ve Türkmenistan'ın sınırları içerisinde kalmak tadır.

Bölgenin Türklerden önceki sâkinleri Orta-İranca devresinin doğu kanadına ait bir dil olan Horezmce'yi konuşan Hint-Avrupa kökenli bir Doğu İran kavmi idi.

Bölge VIII. yüzyılın başlarında Araplar tarafından feth edilmiş ve bölgeye Arap kaynaklarında *Hârizm* (*H^vârezm*) adı verilmiştir. Arapça *Hârezm* kelimesi Türkler tarafından *Harzem* şeklinde telâffuz edilmiş ve bölgenin idareci sülâlesinin adına da *Harezmşahlar* veya *Harzemşahlar* denilmiştir.

X. yüzyıldan itibaren bölgeye Kıpçak, Peçenek, Kanglı ve Oğuz gibi çeşitli Türk boylarının gelip yerleşmesiyle bölge Türkleşmeye başlamış ve Türkler bu bölgenin adını *Hôrezm* şeklinde telâffuz etmişlerdir. *Hôrezm* kelimesi daha sonraları bölgeden Anadolu'ya yapılan göçlerle Anadolu Türkçesi'nde *Horzum* şeklinde yaşamaktadır.

Kâşgarda konuşulan Karahanlı Türkçesi'nin bir devamı olan, ancak bölgede karışık dil özellikleri ile teşekkül eden Türkçeye de *Horezm Türkçesi* denilmiştir. Bölgede teşekkül eden edebî Türkçenin örnekleri arasında Zemahşeri'nin XII. yüzyılda Arapça kaleme aldığı *Mukaddimetü'l-edebe* adlı sözlük ve onun Horezm Türkçesi'ne çevirisi öncü bir çalışmadır. Ancak edebî eserler genellikle XIV. yüzyılda kaleme alınan eserlerdir. Bunlar arasında Rabguzî'nin *Kısâsü'l-Enbiyâsı* (1310), Şeyh Şeref Hôca'nın *Muînü'l-Mürîdi* (1313), Kutb'un *Husrev ü Şirîni* (1341-1341), Hôrezmî'nin *Muhabbet-Nâmesi* (1353), Kerderli Mahmud'un *Nehcü'l-Feradisî* (1358'den önce) gibi eserleri saymak mümkündür.¹

Bu edebî eserlere hâlen Moskova Devlet Arşivi, Eski Eserler, 1468, Fonds N 181'de kayıtlı 224 varaktan oluşan bir mecmuadaki Sirâcü'l-Kulûb, Şerâyi'ü'l-Ahkâm, Hazret-i Muhammed'le ilgili menkıbeler, Kul Süleymân, Aşık Osmân ve Yunis Emre hikmetleri ile bir *Sâl-nâme*'yi de eklemek gerekmektedir.

Mecmuanın ketebe kaydı şöyledir:

fî't-târîh ü tokuz yüz altmış birde cumâdi'l-âhîr ayı-nıñ toluğunda tamâm boldı. iki kitâb-dur. birisi sirâcü'l-ku'lûb'dur. birisi şerâyiü'l-ahkâmdur. el-faķîr ü'l-ħaķîr âdniş ħâfîz ibn muħammed âdnâş ħâfîz yazdı. çehârşenbe kün

¹ János Eckmann, "Die kiptschakische Literatur I. Die Literatur von Chwarezm und der Goldenen Horde", *Philologiae Turcicae Fundamenta*, II, Wiesbaden 1964, s. 275-296.

tamām boldı. va'l-lāhü a'lem. mesküken elçi barganda dosnağ turğanda andağ bitildi.

Her ne kadar bu ketebe kaydı Hicrî 961, cumâdi'l-âhir ayının toluğu = Milâdî 16 Mayıs 1554 tarihini veriyorsa da bu istinsah tarihidir. Metnin dil özelliklerinden en az iki-üç yüz yıl daha eski bir yazmadan, zikredilen tarihte kopyalandığı anlaşılmaktadır.

Horezm Türkçesi'nin dil özellikleri önce János Eckmann tarafından "Das Chwarezmtürkische" adlı incelemesinde ortaya konulmuştur.²

Türkiye'de de müstakil eserler olarak Recep Toparlı *Harezmtürkçesi*³, Aysu Ata *Harezmtürkçesi*⁴ ve Funda Toprak *Harezmtürkçesi'nde Fiil*⁵ adlı gramer araştırmalarında Horezm Türkçesi'nin dil özelliklerini ortaya koymuşlardır.

Dil özelliklerine dayanarak mecmuada yer alan metinlerin Orta Türkçe veya Horezm-Altınordu devresinin dil özelliklerini taşıdığını söyleyebiliriz. Birkaç örnek zikretmek isterim.

1.	ET: -b-	Mec.: -w- ف ; ث		YT: -v-
	ET: ebirdimiz	Mec.: öwürdük اوفوردوك	3/3	YT: évürdük
	ET: yabız	Mec.: yawuz يغوز	60a/7	YT: yavuz
		Mec.: wurāk فراق	58b/6	YT: burāk
2.	ET: -d-	Mec.: -z- ذ		YT: -y-
	ET: kidin	Mec.: kēzin كيزين	13/2	YT: kiyin
3.	ET: -d-	Mec.: -z- ذ		YT: -y-
	ET: ādīne	Mec.: āzīne آذينه	5/7	YT: ayna
4.	ET: -d-	Mec.: -z- ذ		YT: -y-
	ET: adağ	Mec.: azak ازاك	19/2	YT: ayağ
	ET: edgü	Mec.: ezgü ازكو	3/10	YT: eygü ~ iygü
	ET: ğudruk	Mec.: quzruk قوزروق	11/5	YT: quyruk قويروق 24/9-10
	-----	Mec.a: kēzik كيزيك	5/1	YT: kiyik~keyik

² János Eckmann, "Das Chwarezmtürkische", *Philologiae Turcica Fundamenta*, I, Wiesbaden 1959, s. 113-137.

³ Recep Toparlı, *Harezmtürkçesi*, Erzurum, 1992, 111 s.

⁴ Aysu Ata, *Harezmtürkçesi*, İstanbul, 2002, 111 s.

⁵ Funda Toprak, *Harezmtürkçesinde Fiil*, Ankara, 2005, XXI+391 s.

5. Geniş zaman partisip eki *-ğan / -gen* yerine *-ğlı / -gli*'dir. *okuglı* “okuyan” 3/2; *êştiglı* “işiten” 3/2.

6. Görülen geçmiş zaman birinci çokluk şahıs eki iyelik eki menşeli *-k* yerine, şahıs zamiri menşeli *-mız / -miz* (< *biz*) dir. *yarattı-mız* 6/7; *taşnıf kıldımız* 3/11.

Mecmua'da yer alan eserlerden *Sirâcü'l-kulûb* giriş, transkripsiyonlu metin, çeviri ve tıpkıbasım olarak tarafımdan yayımlandı.⁶

Mecmua'da yer alan manzum parçalardan Kul Süleymân, Âşık Osmân ve Yûnis Emre hikmetleri *Kul Süleymân (Bakırganî) ve Yûnis Emre Hikmetleri* başlığı ile tarafımdan yayımlandı.⁷

Burada mecmua'da yer alan “Horezm Türkçesi dil özelliklerini taşıyan Hazret-i Muhammed Menkıbeleri”ni yayımlıyorum.

Daha sonra da “12 hayvanlı takvimin 12 yılının özelliklerini anlatan Horezm Türkçesi ile yazılmış bir Sâl-nâme” başlığı ile mecmuadaki son metni yayımlayacağım.

Mecmuanın 90/4-110/10 varakları arasında yer alan menkıbelerle ilgili bölümde 4 metin bulunmaktadır.

1. metin 90. sahifenin 3. satırında Hazret-i Muhammed övgüsü ile başlamaktadır. 92/1-96/10 arasında Hazret-i Muhammed'in Ebû Kûtâde yanında çalışması, tanınması, mucizesi ve sonuçta Ebû Kûtâde ile âilesinin müslümanlığı kabul edişleri anlatılmaktadır.

2. olarak 96/11-97/11 arasında Abdullâh bin Mesûd'un Hazret-i Muhammed'ten naklettiği üç hadis yer almaktadır.

3. olarak 97/11- 99/7 arasında Kul Süleymân Hakîm Ata Bakırganî'nin 12 beyitten oluşan bir hikmeti yer almaktadır.

4. olarak 99/8-110/10 arasında Hazret-i Muhammed'in vefatı anlatılmaktadır. Bu bölümün bir varyantı da Nehcü'l-ferâdis'in “Avvalkı bâb”ının “onuncu fasl”ında, 87/10-91/7 arasında geçmektedir. Her iki metinde genellikle olay sırası aynı, fakat cümleler ve kelimeler epeyi değişiktir.

⁶ Ayşe Gül Sertkaya, *Horezm Türkçesi ile Yazılan Sirâcü'l-kulûb. Giriş-Transkripsiyonlu metin- Çeviri-Tıpkıbasım*, İstanbul, 2010, 138 s.

⁷ Ayşegül Sertkaya, “Kul Süleymân (Bakırganî) ve Yûnis Emre Hikmetleri”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2008/2, İstanbul, 2010, s. 161-208.

METİN

[90] ⁴resûlu'l-lâh haberi turur. ma'rûf u meşhûr kitâb-lar ⁵içinde meşhûr, 'ulemâlar tilin-de mezkûr, ma'ânî-leri ⁶vird-i menşûr, bu haberni hõş tanıglı ma'rûd u mağrûr, ⁷tuñglağlı mesrûr, bu haberni {bu haberni} yarlıkağlı ol seyyid-i ⁸rusûl, ol hādī-i sübül, ol kıble-i ehl-i 'âlem, ol kıdve-i ⁹evlād-ı benī âdem, ol müşteri-i {u} āsumān, ol şāh-ı memleket, ¹⁰o<|> şefī-i ümmet, ol māh-ı enver, ol hurşid-i ezher{ā}, ¹¹ol resûl-i melik-i ekrem ol {erdiler} turur kim {sā} nücûm-ı [91] ¹sābitān anıñ raķibi turur, kevākib-i sitārāt anıñ ²naķibi turur. cebrāyil anıñ peyki turur. mikāyil anıñ debiri ³turur. isrāfīl anıñ 'inān-dāri turur. dervāyil anıñ ⁴rikāb-dāri turur. 'azrāyil anıñ gāşiye{ğ}-dāri turur. ⁵sübḥāne'illezi *esrā bi-'abdihi*⁸ anıñ mu'cizātı turur. *mā zāğ* ⁶āl başaru ve mā ṭagā⁹ anıñ tāci turur. kamuğ 'âlem anıñ muhtāci ⁷turur.

zehī kerāmet-lik peygāberi kim kayu yerdin keçti ⁸erse, andağ ezhār-lar açılıp cihān mu'attār bolmağın ⁹-ca qalmadı. kayu menzil-de nüzül kıldı erse, küfr ü şirk ü ¹⁰şekk ü nifāk zulmeti birle{r} qararmış köngül-ler anıñ ¹¹kademi berekātındın nūr-ı ma'rifet birlen münevver bolmağın [92] ¹-ca qalmadı.

* * * * *

rivāyet-de andağ kélür kim: künlerd<e> bir kün ²resûl, *şalla'llāhu 'aleyhi ve 'alā ālihi ve sellem*, érte namāzındın қа ³-yıp öz éwin-ge keldi. körer kim 'āişe қаzğuluk ⁴olturur. resûl 'aleyhi's-selām 'āişeğa sorar kim: "ne ⁵üçün қаzğuluk turur sen?" <'āişe> aytur kim: "ëwimiz içinde ⁶ṭā'ām ma'nī-sindin hiç nerse qalmadı. anıñ ü ⁷-çün қаzğuluk turur men" tedi.

resûl 'aleyhi's-selām ⁸ķüt isteyü medīne-din çıkıp bir yıgaç yer barmış ⁹erdi. körer kim bir tağ tübinde çāder-ler tikilmiş turur. ¹⁰ol çāder-ler sarı barıp bir çāder-ğa kirdi, taķı aydı ¹¹kim: "hiç işiñiz bolğay mu kim işlesek, müzdi

⁸ *sübḥāne'illezi esrā bi-'abdihi*. 17. İsrā sūresinin 1. āyetinin baş kısmı. "Kulunu (Muhammed') gece yarısı yolculuğa götüren Allah'ı tenzih ederim".

⁹ *mā zāğāl başaru ve mā ṭagā*. 53. Necm sūresinin 17 āyeti. "(Peygamberin) gözü şaşmadı, sınırı da aşmadı."

üçü(n) bizge [93] **1** küt bersenġiz kim ew halk<ı>-mıznıġ küt-ları tüke **2**-nip turur”. ol çāder eġesi aytur kim: “bizniġ kaşı **3**-mızda hıç iş yok-tur. ul-luk çāderġa barıġız. **4**alarnıġ kaşında iş bolġay”. ol çāder ebū kūtāde **5**kāfirniġ çāderi erdi. resūl ‘*aleyhi’s-selām* ol çāder **6**-ġa kirdi. <ebū kūtāde kāfir> sorar kim: “ķayda barur sen?” resūl ‘*aleyhi’s-selām* aydı: **7**“ġarīb kimse-miz {kim asa} ewimiz de nafaķamız yok turur. **8**işinġiz bolsa, berinġ, işlelinġ. bizge müzdi için **9**küt berinġiz” tēp aydı. ebū kūtāde kāfir aytur: “seni **10**za’if özlük, sarıġ yüzlük körer men. bizniġ **11**işleri-mizni işleyü bilmes sen”. resūl ‘*aleyhi’s-selām* [94] **1**aydı: “sen meniġ za’if-lıķımı ne ķılur sen? maġġa bir iş **2**bergil! işleyin”. ebū kūtāde aydı kim: “bu ķuzuktın suv **3**tartıp ol ġavznı toldurġil! tēġme bir ķowķa tart **4**-mışinġ-ġa bir ġurmā bereyin” tēdi. resūl ‘*aleyhi’s-selām* **5***bismi’llahi’r-rahmani’r-rahim* tēp ķowķa-nı ķuzuk-ġa saldı. **6**suv tarta başladı. bir sā’at-dın soġġra arıp¹⁰ ķowķanı **7**ķozmış erdi. ķow-ķa kendü barıp, kendü tolup, kendü **8**tartılıp ġavz-ġa tolar erdi. ebū kūtāde {ġa aydılar} **9**-niġ oġlan-ları bu ġālmı körüp kirip ebū kūtādeġa **10**aydılar kim: “ķow-ķa-ķa¹¹ hıç kim erseniġ elġi tēġmeyin turur. **11**ōzi ķuzuġ-ġa tüşüp, ōzi tartılıp, ōzi ġavz [95] **1**-ġa ķuyulup¹² turur”. ebū kūtāde ġalkı ġiyl birlen ķıkıp **2**bu aġvālnı körüp biri biri-ge aydılar kim: “tenġri ‘*azze ve celleniġ* **3**ķul-ların-dın ezġü kim erse ermiş. taķı uluġ kerāmet **4**-lık kişi” tēp ķatın-ġa keldi-ler. taķı “atınġ ne turur” tēp **5**sordılar erse, resūl ‘*aleyhi’s-selām* aydı: “men bu sā’at **6**sizniġ işinġizge kirip işleyü tururda meniġ atımın **7**sorup ne ķılur siz” tēp aydı. derġāl cebrāyil ġā **8**-zır boldı. taķı aydı: “yā muġammed! atınġnı aytu bergil! seni bilsün **9**-ler. eger seni bilseler, cümle müselmān bolġay-lar” tēdi. resūl **10**‘*aleyhi’s-selām* özini bildürdi. aydı kim: “men muġammed peyġamberi **11**turur men” tēdi erse, ebū kūtāde kelüp resūl ‘*aleyhi’s-selām* [96] **1**-niġ azaķın-ġa tüşe başladı. taķı ‘özrler ķılı başla **2**-miş erdi kim tewelerni ķoy-larını suvġa ķeltür **3**di-ler. bu cānverler suvġa baķmayın cümlesi közlerni **4**resūl-ġa tikip alın-larını yerge süre başladı-lar erse, **5**ebū kūtāde aytur kim: “yā muġammed! ne tēmek kerek ayġıl

¹⁰ İmlā: tartın.

¹¹ İmlā: ķuzuk-ķa.

¹² İmlā: ķuyular

kim bes¹³ **6**taqatim kalmadı”. peygamber ‘aleyhi’s-selām aydı kim eşhedü **7**en lā ilāhe illa’llāh ve eşhedü enne muḥammeden ‘abduhu ve resūluhu lā ilāhe illa’llāh **8**muḥammeden resūlu’llāh tēp imān telkīn¹⁴ kıldı. ebū ḳutāde ḫiyli **9**birlen ol kün müselmān boldılar. ilāhī! cümle mümīn **10**-lerni āḫir demde imān rūzī kılğay. *vallahü a’lem bi’s-şavāb*

* * * * *

11ve ḳāle’n-nebiyyu ‘aleyhi’s-selām yā ibne mes’ūdin culūseke sâ’atin fî [97] **1**ḫalkatı’l-‘ilmi lā temessu ḳalemen ve lā tektubu ḫarfen ḫayrun leke **2**min ‘itki elfi raḳabetin ve nazareke ilâ vechi’l-‘ālemi ḫayrun leke **3**min ‘ibādihî elfe senetin.

rivāyet kıılır ‘abdu’llāh ibn-mes’ūd, **4**raḳıyallāhu ‘anhu, peygamberdin, ‘aleyhi’s-selām:

her kim oltursa, **5**bir ‘ālim-niḅ ṣoḫbetinde ḳalem tutmayın taḳı ḫiç ḫarf bilmeyin **6**yaḫşı-raḳ turur, sevāb içinde bir ḳul āzād kılğandın.

7taḳı ‘ālim yüzi-ge nazār ḳılmaḳ yaḫşı-raḳ turur, teḅgri **8**yolında miḅ at sadaka kılğandın.

taḳı bir ālimğa **9**tevāzū birlen selām ḳılmaḳ yaḫşı-raḳ turur. miḅ yıl **10**ta’at kılğandın.

temmet. vallāhü a’lem bi’s-avāb **11**h...l tamām şud

* * * * *

¹³ İmlâ: beş!

¹⁴ İmlâ sehven **tanıkın** şeklinde!

bismi'llahi'r-raḥmani'r-raḥîm

1. [98] **1**âdem{î} peygâmbere 'aleyhi's-selâm
bu dünyâ kim erse<-ge> vefâ kılmadı
2. **2**eger <bu dünyâ> kim ersege vefâ kılsa êrdi
âdem{î} peygâmbereğa vefâ kılgay **3**êrdi
3. eger yaş uzun-luķı kim ersege vefâ kılsa êrdi
4nūḥ{î} peygâmbereğa vefâ kılgay êrdi
4. eger dōst-luķ kim erse **5**ge vefâ kılsa êrdi
muḥammed muṣtafâğa vefâ kılgay êrdi
5. eger **6**mâl u memleket kim ersege vefâ kılsa êrdi
süleyman peygâmbereğa vefâ kılgay êrdi
6. eger saltanat-lıķ kim erse **7**ge vefâ kılsa êrdi
mūsâ peygâmbereğa vefâ kılgay êrdi
7. **8**eger sabūrluķ¹⁵ kim êrsege vefâ kılsa êrdi
8. **9**{peygâmbere} eyūb peygâmbereğa vefâ kılgay êrdi
eger seyyid **10**-lıķ kim êrsege vefâ kılsa êrdi
necî nebî peygâmbereğa vefâ kılgay êrdi.
- 99** 9. **1**eger {kerâmet kim êrsedin} ... kim êrsege â kılsa êrdi
zekeri **2**yâ peygâmbereğa vefâ kılgay êrdi
10. eger kerâmet kim erse **3**-ge vefâ kılsa êrdi
'îsâ nebî peygâmbereğa vefâ kılgay <êrdi>
11. **4**eger ḥurmet 'izzet kim ersege vefâ kılsa êrdi
muḥammed **5**muṣtafâ-ğa vefâ kılgay êrdi
12. körünġ-ler kim bu dünyâ **6**hîç kim ersege vefâ kılgusu yok
niç kim taḥt **7**baḥt birlen bolsa, bu dünyâda bâķî ḳalgusu yok

* * * * *

¹⁵ **şabur** kelimesi sad harfi yerine sin harfi ile yazılmış.

[99] **8**āgāz: celīl <ü> cabbār¹⁶ yarlıkadi kim: “kökni yerni yarattım **9**ërse, muḥammed muştafâ üçün yarattım”. peygâmbere, şalavatu’l-lâhu **10**‘aleyhi ve sellem, resül-ı hüdây düşenbe kün anadın toğdı. **11**hem yana düşenbe kün ağırlık tēgdi. hem yana düşenbe [100] **1**kün dünyādın sefer kıldı. tenğri, *tebāreke ve ta‘ālā*, **2**fermān kıldı kim: yā ‘azrāyīl! kökdin yerge engil! **3**meniñ dōstum muḥammedka selām aytkıl kim, yā muḥammed muştafâ! **4**tenğri-lik birlen seni saķındım. emdi vaķt boldı **5**kim bu dünyādın rıhlet kılğıl!”¹⁷ “raḥmet yağıp¹⁸ turur. **6**bar-ğil! uç-ğil! uçmāḥ-ka koṅğil! tēp ayt-ğil!” **7**“kökdin engil! şefā‘atiniñ birle revān olğıl¹⁹. eger meniñ **8**dōstum sendin zamān tilese, zamān bergil!” tēp **9**fermān boldı ërse, ‘azrāyīl anda namāz vaķtında **10**yetip keldi.

resül ‘aleyhi’s-selām ol vaķt-ta uzumış **11**ërdi. fātımāt-ı zehrā ol sâ‘at-ta kaḥuknı beklemiş [101] **1**ërdi. ‘azrāyīl yetip kaḥuknı kaķdı ërse, fātımāt-ı zehrā **2**ëşitip kaḥukına keldi. “sen nē kişi sen?” tēp sordı **3**ërse, ‘azrāyīl aydı: “men bir ‘arabī men. kaḥuk açkın! **4**kireyin! resüldın bir meş‘ele söz sorayın” tēp aydı **5**ërse, fātımāt-ı zehrā aydı kim: ‘arabī nēteg bolur? sabūr²⁰ **6**kılğıl! resül uyup turur” tēp aydı ërse, azrā **7**-yīl aş vaķtığa teginçe şabūr kıldı. yana kaḥuk-ka keldi. **8**kaḥuknı kaķtı. kaḥuk açılmadı ërse, ve tüşke teginçe sabūr²¹ **9**kıldı. yana keldi. açığı kelip kaḥuknı tepdi ërse, **10**küçin-din sarāy teprendi. resül, ‘aleyhi’s-selām, uyku **11**-dın uygandı. aydı kim: “yā kızım! bu nē ün turur? tēp [102] **1**sordı ërse, fātımāt-ı zehrā aydı: yā baba! eşikke bir **2**‘arabī kelip turur. taṅg namāzındın berü üç katla **3**kaḥuk-ka keldi. aydı: “kaḥuk açğın! kireyin! tēp. resül **4**-dın bir meş‘ele söz sorayın! tēp aydı ërse, mēn **5**kaḥuk-nı açmadım ërse, açığı kelip kaḥuknı tepti ërse, **6**küçindin sarāy titredi” tēp aydı ërse, resül, **7**‘aleyhi’s-selām, -niñ közin-din yaş aķa, yığlayu başladı. **8**aydı kim: “yā kızım fātımāt-ı zehrā! cānım alğuçı ol ‘arabī **9**turur. ümmet-ni peygâmbersiz koyğuçı ol ‘arabī turur. ḥatun²² **10**-larnı <tul> kılğuçı ol ‘arabī turur. oğul<larnı> yetim

¹⁶ krş. 105/4.

¹⁷ Sehven **rūḥ khgl** şeklinde yazılmış.

¹⁸ yağıp yerine sehven **baķıp** yazılmış.

¹⁹ olğıl yerine **anğıl** yazılmış. Üst satırdaki **koṅğıl** kelimesinden göz yanılması olmalı.

²⁰ şabūr kelimesi sad yerine sin ile yazılmış!

²¹ şabūr kelimesi sad yerine sin ile yazılmış!

²² ḥatun yerine sehven **ḥur** yazılmış. krş. Paralel metin olan Necü’l-ferâdis, 88/5 ḥatunlarnı tul kılğan

koşuğu²³ **11**ol ‘arabî turur ve dünyâ-nı mezesiz kılğucu ol ‘arabî [103] **1**turur. kaysı évge kim ol kirse, ol evnünğ mezesi **2**kêter. kapuğ-dın kirmek hâcet yok turur. velîkin **3**meni ağırlap ança şabûr kıldı” tēp aydı êrse, fâṭimat-ı **4**zehrâ zâr zâr yığlayu barıp kapuğnı açtı. ‘azrâyîl **5**kirdi. selâm kıldı.

resûl, ‘*aleyhi*’s-*selâm*, sordı kim: “yâ ‘az **6**râyîl! mañga mu keldinğ?” tēp sordı êrse, ‘azrâyîl **7**aydı: “yâ resûl-ı hüdây! eger destûr bersenğ seninğ ‘azîz **8**cânınğ-nı teñgri-ninğ dergâhına alğalı keldim” tedi **9**êrse, resûl aydı: “yâ ‘azrâyîl! maga ança zamân bergil **10**kim, ol meninğ döstum cebrâyîl-ninğ yüzün köreyin” **11**tēp aydı êrse, ‘azrâyîl ança zamân berdi. cebrâyîl [104] **1**yana tonın keyip yetip keldi. resûl, ‘*aleyhi*’s-*selâm*,-ka selâm **2**kıldı. resûl, ‘*aleyh*<*i*’s-*selâm*>, cebrâyîl-ni körüp zâr zâr **3**yığladı. aydı kim: “yâ qarındaşım cebrâyîl! döstnı **4**bu kün yalğuz koyar mu bolur” dēdi êrse, cebrâyîl aydı: **5**“yâ resûl-ı hüdây! ma’zûr tutğıl kim, üç kün boldı **6**kim, yeti kat yerni yeti kat kök<ni> kapuğı açıldı. fer **7**-işteler <se>ninğ cânınğ-ka utru keldi-ler. sekiz uçmâh **8**kapuğı açıldı. hûrlar bezendi. hulle ton-ların rahmet **9**kapuğın-da urdılar. seninğ cân<ınğ>ğa nizâm kılor **10**-lar” tēp aydı êrse, resûl, ‘*aleyhi*’s-*selâm*: “yâ döstum **11**cebrâyîl! sendin olarnı sormayın za’îf meninğ ümmet [105] **1**-lerim za’îf-hâl tururlar. olarninğ hâl-lerindin **2**mañga haber keltür<e> bergil! olar-ninğ hâl-leri mendin **3**sonğra nêteg bolğay? haberlerin keltüre bêrgil!” tēp aydı **4**êrse, cebrâyîl uçtı. kökke çıktı. celîl ü cabbârka **5**sucûd kıldı. “resûl ümmet-leri üçün kayğuluk turur” <tēp ayttı. cebrâyîl> **6**hüdây-ninğ fermânın eşitip keldi. aydı kim: yâ resûl-ı **7**hüdây! teñgri, *tebâreke ve ta’âlâ*, aydı kim: seninğ ümmet-lerinğ **8**bir yıl ölmekdin burun tevbe kılsalar, yazuğın keçü **9**-rgey mên” dēdi êrse, resûl, ‘*aleyhi*’s-*selâm*, aydı: “bir yıl **10**ölmekdin burun bilmeseler ölseler, biçâreler neçük **11**bolğay?” tēp aydı êrse, cebrâyîl köz yumup açğınça [106] **1**barıp keldi. aydı kim: “yâ resûl-ı hüdây! seninğ ümmet **2**-lerinğ yarım yıl-dın burun tevbe kılsalar, olarnı **3**seninğ şefâ’ating birle yazuğın keçürgey mên” tedi. **4**peygâmbere, *şalavātu’llâhu ‘aleyhi ve sellem*, aydı: “köp turur”. cebrâ **5**-yîl yana köz yumup açğınça barıp keldi. aydı **6**kim: “yâ resûl! ‘*aleyhi*’s-*selâm*, teñgri, *tebâreke ve ta’âlâ*, aydı kim **7**ölmekdin burun tevbe kılsalar, anı

²³ İmlâ **koşuğu** yerine **koşuğu**

yarlıkağay mên **8**têdi êrse resûl, ‘*aleyhi’s-selâm*, aydı kim: “köp turur”. cebrâyîl **9**yana köz yumup açgınça barıp keldi. aydı kim: “tenğri **10***tebâreke ve ta ‘âlâ*, aydı kim melekü’l-mevt-niñg yüzün kör **11**-gende tevbe kılsalar, olarnı yarlıkağay mên’ tęp aydı **[107]** **1**êrse, resûl-ı hüdây sêgündi. şükür kıldı.

resûl, ‘*aleyhi’s-selâm* **2**aydı kim: “yâ ‘azrâyîl! kél! tenğrining fermânın keç koyma **3**-ğil! tęp aydı êrse, ‘azrâyîl tenğri adın okudı **4**êrse, resûl-nunğ cānı kök-sin-ğa keldi. resûl **5**cān açığın düşvâr-rağ körüp ‘azrâyîl-ğa aydı **6**kim: “yâ ‘azrâyîl! meniñ za’îf miskîn ümmet-lerim-niñg cā **7**-nın mundağ mu kıtığ alur sen?” tęp aydı êrse, **8**‘azrâyîl aydı kim: “yâ resûl-ı hüdây! tenğri haqqı üçün **9**kim seni peygamber yarattı. ol kün-din berü tenğri, *tebâreke* **10***ve ta ‘âlâ*, mañga fermân kıldı kim âdem cānın alğıl” tęp. **11**ol kün-din bu küñge teğince munça yumşaq cān almışım **[108]** **1**yok” tęp aydı êrse, resûl, ‘*aleyh<i>s-selâm</i>* zâr zâr yığla **2**-dı kim “yâ ‘azrâyîl! ol tenğri haqqı üçün kim seni **3**yarattı. meniñ ümmet-lerim-niñg cān açığın körgüz **4**-gil! olarniñg cān açığı-niñg düşvârlık-ın kel! sen! **5**mañga kör{k}set-gil! meniñ ümmetlerim-niñg cānın **6**âsta alğıl kim, olar miskin ü za’îf-hâl tururlar” **7**tęp aydı êrse, o<l> sâ‘at-te cebrâyîl yetip keldi. **8**aydı kim: “yâ resûl-ı hüdây! beti²⁴ arık, köñgli yaruğ, dünyâ **9**içinde hayırlık, ümmet-leriñgni mañga tapşurgıl! her **10**künde aytsalar *lâ ilâhe illa’llâh muhammeden resûlu’llâh* têseler **11**cān açığı âsân bolğay. kıyâmet küni bolsa, tükel **[109]** **1**seniñ şefâ‘at-inğ birle tenğri-niñg dergâhında **2**tamuğ otındın âzâd bolğay. men uçmâh rahmet<i></i> **3**-ğa kigürgey men” tęp aydı êrse, peygâmbere, *şalavât* **4***u’llâhu ‘aleyhi ve sellem*, bu sözni eşitti êrse, sâkin boldı. hüdây **5**-ğa şükür kıldı. elin yüzün sıladı. ol sâ ‘at-ta cān **6**berdi.

anda kezın resûl-nunğ yârân-ları zârî **7**-lık kıla başladı-lar. tün kün karañguluk boldı. **8**ferişteler tağ taş kurt kuş keyik-ler barça muhammed **9**muştafâ-ğa niyâz kıldılar. yârân-ları birle yığlaştı **10**-lar. yeti kıat yer <on> sekiz miñg ‘âlem halk-ları bir sâ‘at **11**içre niyâz-ka keldi-ler tenğriniñg arslanı ‘alî tut-tı. **[110]** **1**hazret-tağı külli melek-ler ênip sab turup namâz **2**kıldı-lar. hücre içinde koydular.

körünğ-ler kim **3**bu vefāsız denī²⁵ dünyā hiç peygāMBERġA vefā kıLMADI. **4**bu dünyā bākī ġALMADI. niçe kim taht-ı baht birlen **5**bolsa, bu dünyāda bākī ġALMADI. anıñġ sonġı ölüm saġra **6**-kın içmekinçe çāRE YOġ.

anıñġ üçün kim bu dünyā **7**-da yaġşı-lık kıLMAK kerek kim ol yaġşı-lık anıñġ birle **8**ġoldaş bolsa tēp kitābni tüzdüM düşenbe küni. **9**rüz ġılgay allāh bu leylā tūni. *va 'llāhū a 'lem* **10***bi 'ş-sevāb. temmet.*

ÇEVİRİ

1. Allahın resûlünün haberidir: Tanınmış ve meşhur kitaplarda yazılıdır ki âlimlerin dilinde zikredilen (ve) anlamları dilde dolaşan, bu haberi iyi anlayan, kovulmuş ve mağrur, bu sözü dinleyen sevinçli, bu haberi buyuran o peygamberlerin efendisi, o yolların hidayetçisi, o tüm insanların kıblesi, insan oğlunun önderi, o gök yüzünün yıldızı, o memleketin şâhı, o ümmetin şefâatçisi, o en parlak ay, o parlak güneş, o en kerim hükümdar, odur ki yıldızlar (sâbiteler) onun gözetleyicisidir. Gezenler (seyyareler) onun nakibidir. Cebrâyil onun habercisidir. Mikâyil onun kâtibidir. Isrâfil onun atının yularını tutandır. Dervâyil onun atının üzengisini tutandır. Azrâyil onun kıyametidir. *sübhâne'llezî esrâ bi-'abdihi* onun mucizeleridir. *mā zāġ ġāl başaru ve mā ġaġâ* onun tacıdır. Bütün âlem ona muhtactır.

İşte keramet sahibi peygamber her yerden geçtiğinde orada çiçekler açılıp cihan kokulu olmayınca kalmadı. Hangi menzilde indi ise, küfür ve şirk ve şüphe ve nifak karanlığı ile kararan gönüller onun ayağının bereketinin marifet nuru ile aydınlanmayan kalmadı.

Şöyle rivayet edilir ki; günlerden bir gün resûl *salla'l-lâhu 'aleyhi ve sellem ve 'alâ âlihi ve sellem* sabah namazından dönüp kendi evine geldi. Ayşe'nin kaygulu oturduğunu gördü. Resûl *'aleyhi's-selâm* “Niçin kaygılısın?”

diye Ayşe'ye sordu. <Ayşe> evimizde yiyecek anlamında hiç bir şey kalmadı. Onun için kaygılıyım” dedi.

Resûl *'aleyhi's-selâm* yiyecek aramaya Medîne'den çıkarak bir yığaç mesafe gitmişti. Bir dağ eteğinde çadırlar kurulmuş gördü. O çadırlara doğru gidip bir çadıra girdi ve dedi ki: Hiç işiniz var mı ki çalışsak, ücreti karşılığında bize yiyecek veriniz ki ev halkımızın yiyecekleri tükenmiştir”. O çadırın sahibi “Bizim elimizde hiç iş yoktur. Büyük çadıra gidiniz. Onların elinde iş olur” dedi. O çadır Ebû Kutâde kâfirin çadırı idi.

Resûl *'aleyhi's-selâm* o çadıra girdi < Ebû Kutâde kâfir> “nereden geliyorsun?” diye sordu. Resûl *'aleyhi's-selâm*: “Garip kişiyiz. Evimizde nafakamız yoktur. İşiniz varsa veriniz. Çalışalım. Bize ücreti karşılığında yiyecek veriniz” diye söyledi. Ebû Kutâde kâfir “seni zayıf yapılı, sarı yüzlü görüyorum. Bizim işlerimizde çalışamazsın” dedi.

Resûl *'aleyhi's-selâm*: “Sen benim zayıflığımı ne yapacaksın? Bana bir iş ver, çalışayım” dedi. Ebû Kutâde “Bu kuyudan su çekip o havuzu doldur! Her kova çekmene bir hurma vereyim” dedi. Resûl *'aleyhi's-selâm bismi'l-lahi'r-rahmani'r-rahîm* diyerek kovayı kuyuya bıraktı. Su çekmeye başladı. Bir saat sonra yorulup kovayı bırakmıştı. Kova kendisi gidip, kendisi dolup, kendisi çekip havuzu dolduruyordu. Ebû Kutâde'nin oğulları bu hali görüp girip Ebû Kutâde'ye “Kovaya hiç kimsenin eli değmiyor, Kendisi kuyuya inip, kendi çekip, kendisi havuza dolduruyor” dediler. Ebû Kutâde halkı gürûhuyla çıkıp bu durumu görüp birbirlerine “Tanrı *azze ve celle*'nin kullarından iyi kimse imiş de ulu kerametli kişi diye onun katına geldiler ve dediler. “Adın ne dir?” diye sordukları zaman Resûl *'aleyhi's-selâm*: “Ben bu saat sizin işinize girip çalışırken benim adımı sorup ne edeceksiniz?” diye söyledi. Derhal Cebrâyl hazır oldu. “Ey Muhammed! Adını söyleyiver! Seni tanısınlar. Eğer seni tanısalar, hepsi müslüman olurlar” dedi.

Resûl *'aleyhi's-selâm* kendisini tanıttı. “Ben Muhammed Peygamberim” dediği zaman Ebû Kutâde gelip, resûl *'aleyhi's-selâm*'ın ayağına kapandı ve

özürler dilemeye başlamıştı ki develerini, koyunlarını suya getirdiler. Bu canlılar suya bakmadan hepsi gözlerini resûle dikip alınlarını yere sürmeye başladıkları zaman, Ebû Kutâde“Ey Muhammed! Ne demek gerek söyle ki hiç takatim kalmadı” dedi. Peygamber *‘aleyhi’s-selâm* dedi ki: *eşhedü en lâ ilâhe illâllah ve eşhedü enne muhammeden ‘abduhu ve resûluhu, lâ ilâhe illallah muhammeden resûlullah* deyip imân telkîn etti.

Ebû Kutâde o gün cemaatiyle müslüman oldular. Allah bütün müminlere son demde iman nasîb etsin. **v’*allâhü a’lem bi’s-savâb.***

* * * * *

2. Abdullah İbn-Mes‘ûd, *radiyallâhu ‘anhu* Peygamber *aleyhi’s-selâm*’dan rivâyet eder: Her kim, bir âlimin sohbetinde kalem tutmadan ve hiç harf bilmeden otursa, sevab işleyip bir kul âzâd etmekten daha iyidir.

Ve âlim yüzüne nazar kılmak, tanrı yolunda bin at sadaka vermekten daha iyidir.

Ve bir âlime tevazu ile selâm vermek, bin yıl ibadet etmekten daha iyidir.

* * * * *

4. Celîl (ve) Cabbâr (olan) buyurdu ki: “Göğü ve yeri yarattım ise, Muhammed Mustafâ için yarattım”.

Peygamber, *salavatu’l-lâhu ‘aleyhi ve sellem,* Allah’ın resûlü Pazartesi günü anasından doğdı ve yine pazartesi günü hastalandı ve pazartesi günü dünyadan göç etti.

Tanrı, *tebâreke ve taalâ* buyurdu ki: “Ey Azrâyil! Gökten yere in! Benim dostum Muhammed’e selâm söyle! Ey Muhammed Mustafâ! Tanrılıkla seni esirgedim. Şimdi vakit geldi, bu dünyadan göç et!. Rahmet yağmaktadır. Git uç, Cennete kon!” diye söyle. Gökten in! Şefâatinle revân ol! Eğer benim dostum senden mühlet ister ise mühlet ver!” diye buyruk geldiğinde Azrâyil namaz zamanı oraya varıp geldi.

Resûl *'aleyhi's-selâm* o vakitte uyumuştı. Fâtımât-ı Zehrâ o saatte kapıyı sürgülemişti. Azrâyil varıp kapıyı çaldığında Fâtımât-ı Zehrâ işitip kapıya geldi. “Sen kimsin?” diye sorduğu zaman Azrâyil “Ben bir Arabî'yim. Kapıyı aç! Gireyim. Resûlden bir soru sorayım” diye söylediğinde Fâtımât-ı Zehrâ “Arabî ne demek? Sabret! Resûl uyumuştur.” diye söylediği zaman Azrâyil yemek vaktına kadar sabr etti.

Yine kapıya geldi. Kapıyı çaldı. Kapı açılmadığında akşama kadar sabr etti.

Yine geldi, kızıp kapıyı tekmelediği zaman gücünden ev titredi. Resûl, *'aleyhi's-selâm*, uykudan uyandı. “Ey kızım! Bu ne sestir?” diye sorduğu zaman Fâtımât-ı Zehrâ, “Ey baba! Kapıya bir Arabî gelmiştir. Sabah namazından beri üç kere kapıya geldi” “Kapıyı aç! Gireyim” diye söyledi. “Resûlden bir soru sorayım diye söylediğinde ben kapıyı açmadığım vakit kızıp kapıyı tekmelediğinde gücünden ev titredi” diye söylediği zaman Resûl, *'aleyhi's-selâm*'ın gözünden yaş akıp ağlamaya başladı. Söyledi ki:

“Ey kızım Fâtımât-ı Zehrâ! Canımı alacak olan o Arabî'dir. Ümmeti peygambersiz koyacak olan o Arabîdir. Kadınları dul bırakan o Arabîdir. Oğulları yetim koyan o Arabîdir. Ve dünyayı tatsız eden o Arabîdir. O hangi eve girse, o evin tadı gider. Kapıdan girmeye gerek yoktur. Lâkin beni ağırlayıp o kadar sabır gösterdi” diye söylediği vakit Fâtımât-ı Zehrâ ağlayıp inleyerek gidip kapıyı açtı. Azrâyil girdi. Selâm verdi.

Resûl, *'aleyhi's-selâm*: “Ey Azrâyil! Bana mı geldin?” diye sorduğunda, Azrâyil: “Ey Allah'ın resûlü! Eğer izin verirsen senin canını Tanrı'nın dergâhına almaya geldim” dediğinde, Resûl: “Ey Azrâyil! Bana biraz zaman ver ki benim dostum o Cebrâyil'in yüzünü göreyim” dediği vakit Azrâyil biraz zaman verdi. Cebrâyil de kılık değiştirip (tahavvül edip) varıp geldi. Resûl, *'aleyhi's-selâm*'a selam verdi. Resûl, *'aleyhi selâm*, Cebrâyil'i görünce ağladı, inledi. “Ey kardeşim Cebrâyil! Dostu bu gün yalnız bırakmak olur mu?” dediği zaman Cebrâyil “Ey Allah'ın resûlü! Mazur gör ki, üç gün oldu. Yedi kat yerin

yedi kat göğün kapısı açıldı. Melekler senin canına karşı geldiler. Sekiz cennet kapısı açıldı. Huriler süslendi. Cennet kıyafetlerini rahmet kapısına koydular. Senin canın için hazırlanıyorlar.” diye söylediğinde Resûl, *‘aleyhi’s-selam*, “Ey dostum Cebrâyil! Senden onları sormuyorum. Benim zayıf ümmetlerim güçsüz durumdadır. Onların durumlarından bana haber getiriver! Onların halleri benden sonra nice olacak? Haberleri getiriver!” diye söylediğinde Cebrâyil uçu, göğe çıktı. Celîl ve Cabbâr (olan’a) secde etti. “Peygamber ümmetleri için kaygılanır <diye söyledi. Cebrâyil> Tanrının fermanını dinleyip geldi. “Ey Allah’ın resûlü! Tanrı, *tebâreke ve taalâ*, söyledi ki: Senin ümmetlerin ölmeden bir yıl önce tövbe etseler, günahlarını affedeceğim” dediğinde Resûl, *‘aleyhi’s-selâm*, “Bîçareler ölmelerinden bir yıl önce bunu bilmeseler ölseler, nasıl olacak?” dediği zaman Cebrâyil göz kapayıp açıncaya kadar gidip geldi. Söyledi ki: “Ey Allah’ın resûlü! (Yüce Tanrı) Senin ümmetlerin yarım yıldan önce tövbe etseler, senin şefâatinle onların günahlarını affedeceğim” dedi. Peygamber, *Allahın selâmı üzerine olsun!* “Çoktur” dedi. Cebrâyil yine göz kapayıp açıncaya kadar gidip geldi. Dedi ki: “Ey Resûl, *‘aleyhi’s-selâm!* Tanrı, *tebâreke ve talalâ*, dedi ki: “Ölmeden önce tövbe etseler, onları bağışlayacağım” dediği vakit peygamber *‘aleyhi’s-selam* “Çoktur” dedi. Cebrâyil yine göz açıp kapayıncaya kadar gidip geldi. Dedi ki: Tanrı, *tebâreke ve taalâ*, dedi ki: Ölüm meleğinin yüzünü gördüklerinde tövbe etseler onları bağışlayacağım” diye söylediği zaman, Allah’ın resûlü sevindi. Şükür etti.

Resûl, *‘aleyhi’s-selâm*, dedi ki: “Ey Azrâyil! Gel, tanrının fermanını geç bırakma!” dediği zaman Azrâyil tanrının adını söylediğinde peygamberin canı göğsüne geldi. Resûl, can acısını güç iş görerek Azrâyil’e dedi ki: “Ey Azrâyil! Benim zayıf güçsüz ümmetimin canını böyle zor mu alıyorsun?” diye söylediğinde, Azrâyil “Ey Allah’ın resûlü! Seni peygamber yaratan Tanrı hakkı için ki, o günden beri Tanrı, *tebâreke ve taalâ*, bana insanoğlunun canını al” diye ferman etti. O günden bu güne kadar bu kadar yumuşak can almamıştım” dediği zaman, Resûl *‘aleyhi’s-selam*, ağlayıp inledi. “Ey Azrâyil! Seni yaratan o

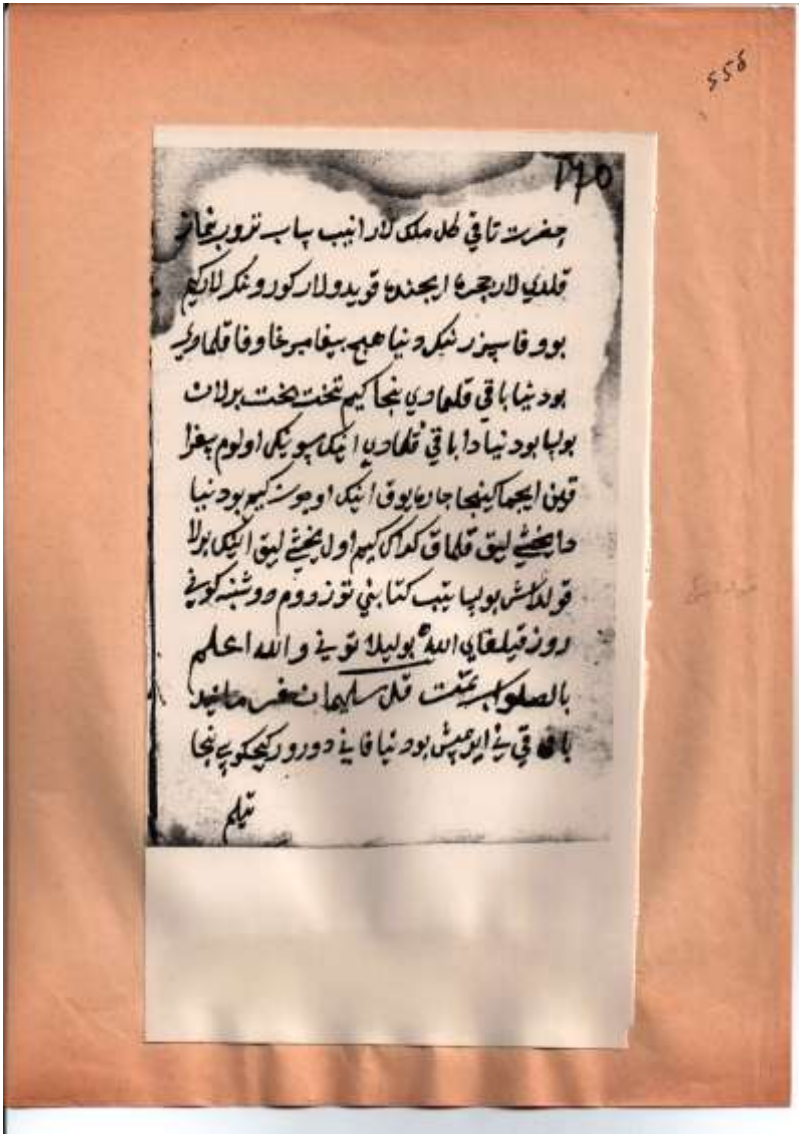
Tanrı hakkı için ki, benim ümmetlerimin can acısını gör! Onların can vermelerinin, ızdırabını zorluğunu gel sen bana göster! Benim ümmetlerimin canını kolay al ki onlar güçsüz ve zayıf durumdadırlar” dediği vakitte Cebrâyl yetişip geldi. Dedi ki: “Ey Allah’ın resûlü! Yüzü temiz, gönlü aydınlık, dünya içinde hayırlı ümmetlerini bana ulaştır! Her gün *Lâ ilâhe illallâh Muhammeden resûlullâh*” deseler, can vermenin ızdırabı, acısı kolay olacak. Kıyamet günü gelse, Tanrının dergâhında senin bütün şefâatinle cehennem ateşinden âzâde olacak. Ben cennet rahmetine sokacağım.” dediğinde Peygamber, *Allah’ın selamı üzerine olsun!* bu sözleri işittiğinde sakinleşti. Tanrıya şükür etti. Elini yüzün sıvazladı (ve) o anda can verdi.

Ondan sonra peygamberin yakınları ağlayıp inlemeye başladılar. Gece gündüz karanlık oldu. Melekler, dağ taş, kurt kuş, yabani hayvanlar hepsi Muhammed Mustafa’ya niyaz ettiler. Dostlarıyla ağlaştılar. Yedi kat yer, on sekiz bin âlem halkları bir saat içinde niyaz etmeye geldiler. Tanrının arslanı Ali tuttu, bütün melekler de huzura inip saf tutup namaz kıldılar. Mezar içine koydular.

Görünüz ki bu vefasız, alçak dünyâ hiç bir peygambere vefâ göstermedi. Bu dünya kimseye bâkî kalmadı. Baht tahtındaki nicelerine bu dünya bâkî kalmadı. En sonunda ölüm kadehinden içmemenin çaresi yoktur.

Bu dünyada iyilik etmek gerekir ki iyilik onunla birlikte olsun” diyip Pazartesi günü kitabı bitirdim. Allah bu karanlık geceyi gündüz etsin!

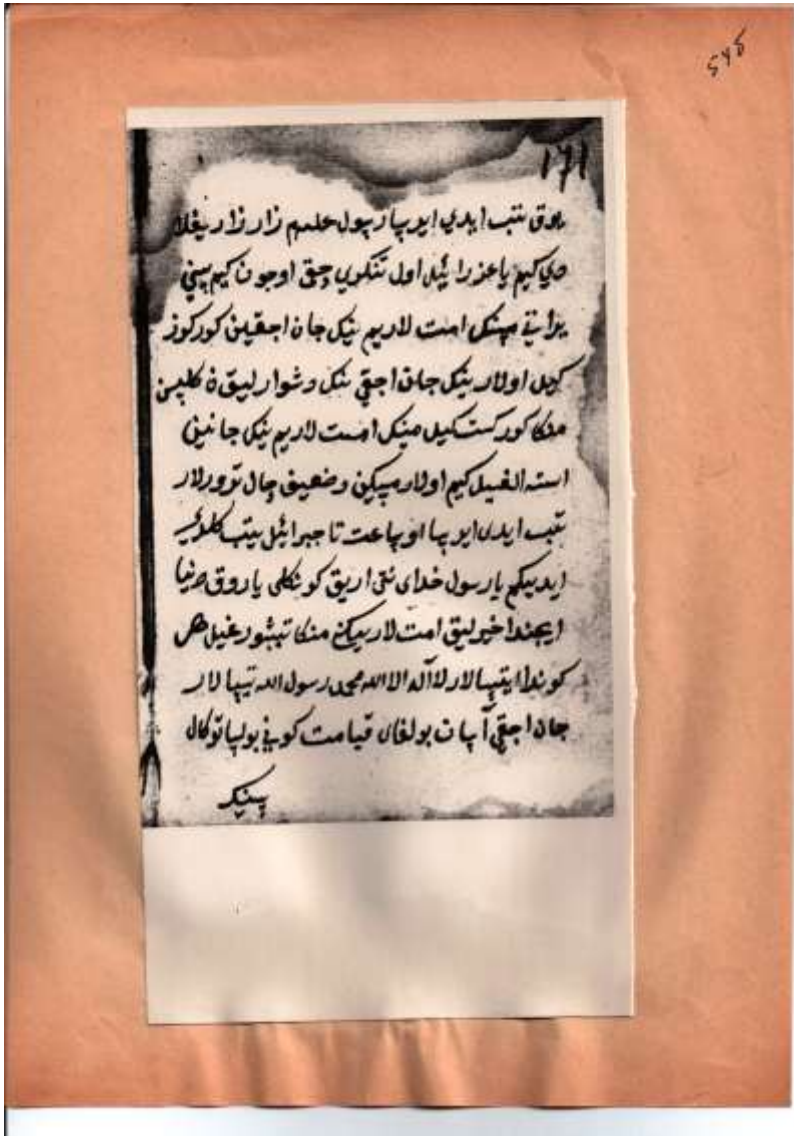
Doğrusunu Allah bilir. Tamam oldu.

۵۵

۵۵

پسکل شفاعت نیکی بدلا ستگری نیکی در کجا هیندا
 نصحیح او ستندین ازاد بولغای من او جلال رحمت
 خاکیکو و کای من شیب ایدی ارپا بیغا هر صلوات
 اهد علیه م یوسوز سینه ایشق ارپا پکین بولدی خدایک
 خا لکرو قلده الین یوزمین پیلدی اول پاهت تا جاس
 بروی ایدک یوزمین رسول نو نیکی یاران لاری زاری
 ییتق قیدلا بشلاری لار تون کون قمر انلو لوق بولدی
 فرشته لار تاج تاش قورسته قوش کیکی لار بوجا محمد
 مصطفی خا نیاز قلدیلا رباران لاری بولدیلا شیخ
 لاریتی قاشته بر سیکو نیکی عالم خلق لاری بر پاهت
 اوجلا نیاز قا قلدی لار ستگری نیکی ارپا بیغا هر صلوات

ایرپارپول خدای پیکو نندی ننگو قلدی رسول خدای
 ایدی کیم یا عزرا بیله کیدی ننگو نیک فرما نین کی قویما
 خیل تب ایدف ایرپارپول عزرا بیله ننگو آوین او قو
 ایرپارپول نو نیک جانی کوک پین خه کلدی رسول
 جاه اجغین وشوارق کور ویر عزرا بیله خا ایدی
 کیم یا عزرا بیله ننگو ضعیف مسکین امت لاریم نیک جا
 نین موندق موقتیق الورسین تب ایدی ایرپار
 عزرا بیله ایدی کیم یا رسول خدای ننگو حقی اچون
 کیم سینی بیغا مبر برایت اول کون دین برو نگی تبارک
 و تعالی مدک فرمان قلدی کیم انم جانن الغیل تب
 اول کون دین بو کوننگا ننگو موغنا بو مشاق جاه المینیم

نوبه 5

۱۶۲

باریب کلدی ایدی کیم بارسول خدای بیتیکی امت
 لاریشکی یاریج بیدرین برون توبه قلیسار اولارین
 پیکی شفاعتیک بولایانوقین کهورکایمین تدب
 بیفامو صلوات الله علیه و سلم ایدی کور تورو جیدا
 ئیدی نیا کوز یومور اجغیجا یاریب کلدی ایدی کیم
 کیم بارسول علیه السلام نکلرکی تبارک و تعالی ایدی کیم
 اولما کلدین برون توبه قلیسار اولارین بولقاغایمین
 تدب ارپا رسول علیه السلام ایدی کیم کور تورو جیدا
 نیا کوز یومور اجغیجا باریب کلدی ایدی کیم نکلرکی
 تبارک و تعالی ایدی کیم ملک الموت نیک بوژین کور
 کاند توبه قلیسار اولارین بولقاغایمین تبارک و تعالی

ایرپا

53

53

لاریم جھقیق چال تورو لارا اولار سنک چال لاریندین
 حنیکه خیر کمتور برکین اولار بیگ چال لاریندین
 سو کور انکی بولغای خیر لارین کمتور برکین تبار
 ابرها جبرائیل اوچن کوککا جققه جلیل و جبار قا
 هجور قلدی رسول امت لاری اوچون قیغولوق تورو
 خدای بیگ فرما نین ایشتمب کلدی ایدی کیم یارچون
 خدای تنکون تبارک و تعالی ایدی کیم بیگ امت لارینک
 بر میل اولما کدین برون تزیه قلمپالار یازوقین کچو
 رکای صین دیدن ابرها رسول علیه السلام ایدی بر میل
 اولما کدین برون بلما بالار اولپالار بچاره لارنجوک
 بولغای تبار ایدی ابرها جبرائیل کوزیوموسا جھقیقا

526

۱۶۳

پنا تو نین کیبب یتیب کلدی رسول علیه السلام قابلا
 قلدی رسول علیه السلام جبرائیل ینا کورس زار زار
 بغلا اری ایدی کیم باقوشلا شیم جبرائیل وروسته ین
 بو کو بلفوز قویا مو بولور دیدی ایر پا جبرائیل ایدی
 بار رسول خدای مهزور تو تغیل کیم اوج کون بولدی
 کیم یتیب قات برسی یتیب قات کوک قیوقی اجلدی فر
 شته لاریک جا شک قاور و کلدی لاریکیز او جلا
 قیوقی اجلدی جورلابز ندی چله تون لرین رحمت
 قیوقین دا اوردیلا چیک جا نغا نظام قیلور
 لاریتیب ایدی ایر پا رسول علیه السلام یاد وسته موم
 جبرائیل پسندین اولارین سورما بن ضعیف منک اامت

لاریم

۵۲

۵۲

ترور قایمیه ایول کیم اول کیرها اول ایونونکن هیلای
 کینر قیوق دین کدماک حاجت یوق ترور و کیمین
 منی اغیرلاب انجا صور قلدی تیب ایدی ایرپا غالمه
 زهره زار زار بیظه یو باریب قیوقنی اجتی عزرا نیل
 کوردی بلام قلدی رسول علیه السلام سوروی کیم یا عزرا
 را نیل مسکا موکلدین تیب سپوروی ایرپا عزرا نیل
 ایدی یار سول خدا ای کور و پستور بریا نکل پشک خدیوز
 جا نیکل بی نکل نیک درکا عیندا الغالی کدیم تیلیه
 ایرپا رسول ایدی یا عزرا نیل منکا انجا زمان برکین
 کیم اول منیک دو پستوم چیرا نیل نیک یوزین کور این
 تیب ایدی ایرپا عزرا نیل انجا زمان بروی چیرا نیل

516

۱۲۶۹

پورچون اربا فاطمه زهرا ایدی یا با ما شیکه
 عسری کلب ترور تا نکر نما زیندین بر اوچ قمللا
 قجوق قاکلدی ایدی قجوق اجفین کراسین شسول
 وین بو مشله سوز سوزا بین تب ایدی اربا معین
 قجوق یا اجما ویم اربا اجق کلب قجوقنی تبی اربا
 کوچیندین پیدای شتیراوی تبیب ایدی اربا پچول
 خلیه الهام نیکا کوزین دین یاش اقا یغلا یوشلا
 ایدی کیم یا قزیم فاطمه زهرا جانیم القوجی اول حرنی
 ترور امت یا بیقا بیز تو بقی اول عرنی ترور چور
 لاریه قلمغوجی اول عرنی ترور اوغل تیم قجوقنی
 اول عرنی ترور و دنیا غمزا بیز قلمغوجی اول عرنی
 ترور

51a

51

ایردی عرزاییل بیتیب قیوقنی قققی ایرپا فاطمه زهرا
 ایشنتیب قیوقنیما کلدی پین سیکینه بسن تبسپور وکی
 ایرپا عرزاییل ایردی من بر حرنی منین قیوق اجینین
 کیم این رسولدین بر شله پوز سوز من تیبسه ایلی
 ایرپا فاطمه زهرا ایردی کیم حسرتی ننکی بولور چور
 قلیقل رسول او یوب ترور تبس ایردی ایرپا عزرا
 کیلاش و قنغا سکنجا صبور قلدی بنا قیوق قاکلدی
 قیوقنی قققی قیوق اجلما ری ایرپا و توشکا کنجا سپوز
 قلدی بنا کلدی اجیغه کلیمه قیوقنی تبس ایرپا
 کوجین دین پسر ای تولا نندک رسول علیم ایلیم او یوق
 دین او یغا همیا ایردی کیم یا قنیزیم بو سدا ون تر تبس

۱۴۵
 کون دونیا دین پست قلدی تلکری تبارک و سبحانی
 فرمان قلدی کیم یا عزرا ایمل کوکدین برکا انکیمل
 منیک دو پستوم محمد قاسم ایتمک کیم یا محمد مصطفی
 تلکری کیمل برلان سینه پستیدیم ایملدی وخت بولدی
 کیم بورونیا دین روح قلیقل رحمت تعیب ترور
 برغیل اوج غیل او جاح قانوغیل تیب ایتم غیل
 کوکدین انکیمل شفاعتیک برلاروان انغیل اکرمینک
 دو پستوم پستدین زمان تدر پسا زمان بوکیدی تیب
 فرمان بولدی ایروپا عزرا ایمل اندا دهها زوقتمید
 پست کلدی رسول علیهم السلام اول وقت تا اوزورمش
 ایروپا قاطمه زهرا اول پاحت تا قیوقنی بطلامیش
 ایروپا

که کرامت کیم ایله با حیرت کیم ایله سا و فاقلبا ایرو کون
 بی بیغا میرغا و فاقلیغای ایرو ایله که کرامت کیم ایله سا
 که و فاقلبا ایرو ایله حیرت بی بیغا میرغا و فاقلبا ایله
 که حیرت غنمت کیم ایله سا که و فاقلبا ایرو ایله حیرت
 مصطفی و فاقلبا ایرو ایله که و فاقلبا ایرو ایله حیرت
 هج کیم ایله سا که و فاقلبا ایرو ایله حیرت
 حیرت برلان بولسا بوردونیا دایقی قلمغوی یوق
 اناز چلیلی جبار بولسا ایله کیم کون بولسا بولسا
 ایله سا حیرت مصطفی او چون بولسا بولسا حیرت
 علیه و سلم رسول خدا دو شنبه کون انازین بولسا
 هم بولسا دو شنبه کون انازین بولسا هم بولسا دو شنبه

۶۶۶

آیدیم بیخا مهر خلیفای السلام بود و نیاکیم ارباب و قافلای
 اگر کیم ارباب کا وفا قلبا ارضه آدمی بیخا مهر خا و قافلای
 ایزدی اگر کیش او ز قون لوتی کیم ارباب کا وفا قلبا ارضیا
 نوتی بیخا مهر خا و قافلای ایزدی اگر دویست لوتی کیم ارباب
 کا وفا قلبا ایزدی بیخا مهر خا و قافلای ایزدی اگر
 مان و مملکت کیم ارباب کا وفا قلبا ایزدی بیخا مهر خا
 خا و قافلای ایزدی اگر بیخا مهر خا و قافلای ایزدی
 کا وفا قلبا ایزدی بیخا مهر خا و قافلای ایزدی
 اگر سب و لوتی کیم ارباب کا وفا قلبا ایزدی بیخا مهر
 بیخا مهر ایزدی بیخا مهر خا و قافلای ایزدی اگر سید
 ایزدی کیم ارباب کا وفا قلبا ایزدی بیخا مهر خا و قافلای ایزدی
 قلبا ایزدی اگر

۶۹

خَلْفَةُ الْعِلْمِ لَا تَمِينُ فَلَمَّا وَلَا يَلْتَمِبُ حَرْفًا خَيْرًا لَكَ
 مِنْ حَتَّى الْفَرْقِيَّةِ وَنَسْنَسَكَ إِلَى وَجْهِ الْعَالَمِ خَيْرًا لَكَ
 مِنْ عِبَادَةِ الْفَرْقِيَّةِ رِيوَا يَمْتَنُ فَيَلُو رَعْدُ اللَّهِ ابْنَ مَعْرُوفٍ
 رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بَيْغَا مَوْزِينَ عَلِيمِ الْإِسْلَامِ مَهْرِكِيمِ أَوْلِي تَوْرِي
 بِرِجَالِهِ نِيكَ صَحْبَتُهُ قَلَمُ تَوَاتُورِ سَيِّدِ مَهْجِ حَرْفِ سَيْلِمَارِ
 يَخْتِجِي رَاقِ تَوْرِي تَوَاتُورِ أَيْجِنْدَا بِرِوَقْلِ أَزَادِ قَلْبِغَانْدِينِ
 سَيِّدِ عَالَمِ بُولْدِي كَا نَسْفَرِ قَاتِمَا قِي خِيَجِي رَاقِ تَوْرِي شَكْرِي
 بُولْدِي مَيْدَا آتِ صَدَقَةِ قَلْبِغَانْدِينِ سَيِّدِ بِرِجَالِهِ عَا
 تَوَاضِعِ بِرِوَقْلِ نِهَا مِ قَاتِمَا قِي خِيَجِي رَاقِ تَوْرِي مَيْدَا
 طَاعَتِ قَلْبِغَانْدِينِ نَهْتِ وَادِعَا عَالِمِ بِالصَّوَابِ
 هَصَلًا قَلْبِغَانْدِينِ كَاتِمَا سَمِ بِسَمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۲۸۵

۱۱۶

نيك اذ اقين غاوشا بشلا دي تقي حذر لاد قيلموشلا
 هيشا يوردى كيم بيغا لارنى قولى لارنى سوخا كدلي تور
 دى لار بو جا نور لار بوخا بقمين بجمله به كوز لارنى
 سبولغا كيميس آلين لارنى بركا سورا بشلا دى لارا يردى
 ابو قنصاح ايتور كيم يا محمد نه نكاه كرا كرا ايشلا كيم بوش
 طاقويم فالعادي بيغا مبر عليه السلام ايدى كيم اشهد ان
 لا اله الا الله واشهد ان محمدا عبده ورسوله لا اله الا الله
 محمد رسول الله ييب ايمان نائقين قلدى ابو قنصاح خيلي
 بولان اول كون مسلمان بولدولار الهى بجمله مؤمن
 لارنى آخر معدا ايمان روزى قيلغاي وانه احكام الصوا
 و قال ابن عليه السلام يا ابن مبعوث جئوك سكا ساعدا في

خلقى

۷۸۵

عفا قوی لاد ترور ابو قفا و خلقی خیل برلان جقیب
 بو احوالنی کوروسه بری برده ایدملا ریم تنکنه عزوجل
 قل لارین وین ایدکویم ایرپا ارضیشنه اولوج کرامت
 بیق کتیه تیب کاتین خاکدی لارستیف آتیشک نه ترور تیب
 پوروسه لار ایرپا رسول علیه السلام ایدی من بو پاحت
 پسز یکن استکیز کا کوریب ایشک یورور د امیکدا اتمنی
 پوروسه نه قیلورسینز تیب ایدک در حال جبر ایدل جا
 ضیبولدی تی ایدک یا محمد آتیکن ایتوب کید پنی بلپوس
 لاد کورینی بلپا لار جلد مسلمان بولغان لار شدیدی رسول
 علیه السلام اوزرنی بلدور تی ایدی کیم من محمد پیغام بر کیم
 ترور من تیدک ایرپا ابو قفا و کملیب کچول علیه السلام

ایدک
 قاتیل
 ایدک
 ایتوب کیم

495

۱۳۸

ایدی بئین منیک ضعیف لیقمنی نه قیلورسن منکا برایش
 بو کیمد ایشلارین اوقنماغا ایدی کیم بو قوزو قدین سو
 تارشیب اول جوضنی نولدور خیل تنکا بر قوققا تریست
 میشتکی خا بر خما جراین تیدی سر پول خلیبه ایدم ۵
 بسم الله الرحمن الرحیم تیب قوققا نی قذوق خا پیلدی
 پوتار تاشلاروی بر پاحت دین سو کما تار نینت قوققا نی
 قوز میشر ایدی قوققا کنده باریب کندو نولور کندو
 تار تیلیب جوض خا تولدر ایزی (بو قتا و خا ایدر پیلد
 نیک اوغلا لاری بو جالنی کورد ب کیر بیب بو قتا و خا
 ایدر پیلد کیم قوققا نی هیچ کیم اریسیا نیک ایلک تنکالین نور
 اوزی قذوق خا نوشور اوزی تار تیلیب اوزی جوض

خا

۶۶۸

۷۶

قوت بر پانکیز کیم ایبق خلق مینیک قوت لاری توکا
 نیب ترور اول جادر ایسکاپی ایتور کیم بزینیک قایم
 مین داهجه ایش بوق ترور اول لوق جادرغا برکین
 الاریک قاشینغا ایش بولغای اول جادر ابو قتاوه
 کافر نیک جادری ایزدی رسول حلیمه السلام اول جادر
 حاکمیزدی سورا کیم قیدل بوروسن رسول علیه السلام ایلدی
 غریب کیم پامیز کیم ایا ایتمیز دا انقعه مین بوق ترفد
 ایشکیز بوپا بر نیک ایشلا نیک بوز کامزدی اوچوش
 قوت برکین نیب ایدی ابو قتاوه کافر ایتور سن
 ضعیف اولو ک پاریغ بوز لوک کورا رسن بز نیک
 ایشلا ری میزین ایشلا بو بلکین سن رسول حلیمه السلام

ایش
 اول لوق
 قیدل
 ایشلا نیک
 اولو ک ساریغ
 ایشلا ری میزین

چالماړي روايت دا انلاج كيلور كيم كوشلار د بركون
 رسول صلي الله عليه و آله و سلم ايرتانا نازيدن قان
 يئتب اوز ايغين كالدي كورار كيم حاريشه قذخولوق
 اولتورور رسول عليه السلام حاريشه خاپورا كيم نه
 او چون قذخولوق ندر كين ايتور كيم ايغيميز اجندا
 طعام معني پسيندن هسيج نارسا قالماري اينكا او
 چون قذخولوق تور من نيدن رسول عليه السلام
 قوت ايپتا بومدينه حزين جقيپ بريغاج يربرميش
 ايروزي كورار كيم برتايخ نوبينده جاورلار بيلگميش تور
 اول جاورلار هاري بارسيب برجادرغا كوركي تقي ايلدي
 كيم صبح ايتيكوز بولغاي مو كيم ايشلاك مزدي او چوبزكا

قوت

۷۶۰
 ايرتانا نازيدن
 قذخولوق
 حاريشه خاپورا
 ايتور كيم
 ايغيميز اجندا
 طعام معني
 پسيندن
 هسيج نارسا
 قالماري
 اينكا او
 چون قذخولوق
 تور من نيدن
 رسول عليه السلام
 قوت ايپتا
 بومدينه
 حزين جقيپ
 بريغاج
 يربرميش
 ايروزي
 كورار كيم
 برتايخ
 نوبينده
 جاورلار
 بيلگميش
 تور
 اول جاورلار
 هاري بارسيب
 برجادرغا
 كوركي تقي
 ايلدي
 كيم صبح
 ايتيكوز
 بولغاي
 مو كيم
 ايشلاك
 مزدي
 او چوبزكا

۱۶۵

۷۶

ثابتان اینک رقی تو رو کو اکب ستار است اینک
 شقی تو رو جبرائیل اینک بیکی تو رو میکائیل اینک و بریک
 تو رو اسرافیل اینک حسان دریا تو رو دروا اینک اینک
 رکاب هر صاری تو رو عزرائیل اینک خاشیسه سج دار تو رو
 بهیمان الذی ابرک بعد از اینک معجزاتیه تو رو مانع
 البصر و ماطفی اینک تاجی تو رو قویع عالم اینک چغتای
 تو رو زهی کرامت لیلی بیغامه بری کیم قاید بر صبرین کجی
 ایرپا انواع اظهار لارا جلیب جهان معطر بولما عین
 جا قالماری قایومنزل دانزول قلدین ایرپا کفر و شک
 شک و تفاق ظلمتی بر لار قرا و میش کولکول لارا اینک
 قدیمی بر کائید نور معرفت بر لار منور بولما عین

اینک

کرامت لیلی
 قایوم
 تاجی
 ایرپا
 انواع اظهار لارا
 جلیب جهان

۶۵

رسول الله خيرى نور معروف ومشهور كتابه
 ليهنئ مستور علماء تدين دامذكور معاني لار
 ورومنشور بوخيرى خوش تانيقال مطرورومغرور
 تنظلاخاي ميسرور بوخيرى بولغاغاي اول سپيد
 رسپل اول هارديك سبيل اول قبله اهل عالم اول قد
 اولاريني آدم اول مشرك اسمان اول شاهمكت
 اول شقيه امت اول ماه انور اول خورشيد ازهر
 اول رسول ملك ادم اول اولي الامم نور كيم ثلخوم

تا

تاريخ
 تكميل
 برهان

۱۸۵
 ۶۵۵

KAYNAKÇA

- ATA, Aysu, *Harezml-Altın Orda Türkçesi*, İstanbul, 2002, 111 s.
- ECKMANN, János, “Das Chwarezmtürkische”, *Philologiae Turcica Fundamenta*, I, Wiesbaden 1959, s. 113-137.
- ECKMANN, János, “Die kiptschakische Literatur I. Die Literatur von Chwarezm und der Goldenen Horde”, *Philologiae Turcica Fundamenta*, II, Wiesbaden 1964, s. 275-296.
- SERTKAYA, Ayşe Gül, *Harezml Türkçesi ile Yazılan Siracü'l-kulûb. Giriş-Transkripsiyonlu metin- Çeviri- Tıpkıbasım*, İstanbul, 2010, 138 s.
- SERTKAYA, Ayşegül, “Kul Süleymân (Bakırganî) ve Yûnis Emre Hikmetleri”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2008/2, İstanbul, 2010, s. 161-208.
- TOPARLI, Recep, *Harezml Türkçesi*, Erzurum, 1992, 111 s.
- TOPRAK, Funda, *Harezml Türkçesinde Fiil*, Ankara, 2005, XXI+391 s.